

lardan meydana gelen arşivinde A bölümünde elli sekiz, B bölümünde 255 dosya bulunmaktadır. Tarikatlar ve tekkeler başta olmak üzere çeşitli konularda gazete ve dergilerde çok sayıda makale yayımlanmış, bazı yazılarında Şeyh Cemâlullah ve Revnakullah takma adını kullanmıştır. Aynı zamanda bir şehir tarihçisi olan Revnakoğlu oldukça ileri bir yaşta askerlik görevini yaptığı Erzurum'a özel bir sevgi duymuş, *Hür Söz, Yeni Doğu* gazetelerinde, *Erzurum Halkevi ve Tarih Yolu'nda Erzurum* adlı dergilerde şehrin tarihi, sosyal hayatı ve folkloru üzerine "Erzumiyatçı" imzasıyla makaleler yazmıştır. İstanbul tarihiyle ilgili yazıları *Tarih Yollarında, İstanbul ve İstanbul Belediye Mecmuası*'nda yayımlanmış, *Belediye Mecmuası*'ndaki yazıları Türkiye Turing Otomobil Kurumu'nun çıkardığı *Belleten* dergisinde toplu halde ayrıca basılmıştır (İstanbul 1963, sy. 256-257).

Eserleri. 1. *Yemen İllerinde Veysel Karanî* (İstanbul 1959). Şeyh Cemâlullah imzasıyla yayımlanmıştır. 2. *Erzurumlu İbrâhim Hakkı ve Ma'rifetnâmesi* (İstanbul 1961). 3. *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü* (İstanbul 2003). Çeşitli dergilerde çıkan yazılarından derlenen eser dokuz bölümden meydana gelmektedir. Kitabın ilk bölümünü, Revnakoğlu'nun aylık dergi olarak yayımlamayı planlayıp ancak iki sayı (Haziran-Temmuz 1966) çıkarabildiği *Türk-İslâm Aleminde Tarikatlar Tarihi* adlı çalışması oluşturur. Revnakoğlu'nun *Serve-i Fünûn, Uyanış, Yenigün, Yeni Sabah, Haber, Kurûn, Son Dakika, Son Telgraf* gazeteleriyle *Galatasaray, İstanbul Belediye Mecmuası, Aylık Ansiklopedi, Tarih-Coğrafya Dünyası, Din-Tarih Dünyası, İslâm Mecmuası, Kızılay, Yeşilay, Tarih Yıllığı, Basın Yıllığı, Tarih Konuşuyor* gibi süreli yayınlarda çok sayıda makalesi çıkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Murad Uraz, "Cemâleddin Server ve Eseri" (Cemâleddin Server Revnakoğlu, *Erzurumlu İbrâhim Hakkı ve Ma'rifetnâmesi* içinde), İstanbul 1961, s. XI-XIII; Erdem Yücel, "Cemâleddin Server Revnakoğlu'nun Eyüp Çalışmaları (1909-1968)", *Tarih, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu IV: Tebliğler*, İstanbul 2000, s. 284-297; a.mlf., "Üstad Cemâleddin Server Revnakoğlu", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, sy. 7, İstanbul 1978, s. 77-82; Nezih Uzel, "Cemâleddin Server", *Dünya Gazetesi*, İstanbul 26 Eylül 1968; Asım Sönmez, "Arkadaşım Cemâleddin Server Revnakoğlu", *İstanbul Belediye Mecmuası*, sy. 61, İstanbul 1968, s. 21; Necdet İşli, "Revnakoğlu, Cemâleddin Server", *DBİst.A*, VI, 321.



ERDEM YÜCEL

REVŞENİYYE

(الروشنية)

Bâyezîd-i Ensârî'nin

(ö. 980/1573)

Afganistan'da başlattığı tasavvufi-siyasî hareket.

Adını Bâyezîd-i Ensârî'nin "Pîr-i Revşen" (aydınlığın pîri) lakabından almaktadır. Ancak Seyyid Ali Tirmizî, Ahund Dervîze ve Molla Muhammed Asgar'ın başını çektiği dinî muhalifler grubu ile Revşenîler'i siyasî bir tehdit olarak gören Bâbürlü tarihçileri onu "Pîr-i Târîk" (karanlığın pîri), taraftarlarını da "Târîkiyân" diye adlandırmıştır.

Kendisini teftiş eden Kâbil Kadısı Kâdi Han'a verdiği cevapta Üveysî olduğunu, Hz. Peygamber'in doğrudan mânevî terbiyesiyle kemale erdiğini söyleyen Bâyezîd-i Ensârî'nin tasavvuf anlayışının merkezinde pîr-i kâmil ve vahdet-i vücûd anlayışı vardır. Buna göre bir kimsenin seyrü sülûkünü gerçekleştirmesi ve vahdet-i vücûda ermesi için pîr-i kâmile tâbi olması zorunludur. Sâlikin seyrü sülûkünü sekiz mertebesini (şeriat, tarikat, hakikat, mârifet, kurbet, vuslat, vahdet, sükûnet) geçmesi için daima zikr-i hafî içinde olması gerekir. Modern müelliflerden Rızvî, Bâyezîd-i Ensârî'nin tasavvufî doktrinlerini geliştirenken İsmâîlîler'den, Hindu yogilerinden ve sûfilerin eserlerinden faydalandığını belirtir. Revşenîyye'yi Bahtî, Mehdevî ve Noktavî gibi dinî düşünce geleneklerinin bir halkası olarak değerlendiren Tânk Ahmed ise Bâyezîd-i Ensârî'nin vahdet-i vücûdu benimsemiş ve bunu sembolik ifadelerle bü-ründürmede Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sinden etkilendiği görüşünde de kaynaklarda onun asıl hareket noktasının İsmâîlî düşünce olduğu vurgulanır. Bâyezîd-i Ensârî'ye tâbi Yûsufzâyiler kabilesinden bir hanımla evlenen ve onları Revşenîler'den koparmak için muhalif bir hareket başlatan Kübrevî şeyhi Seyyid Ali Tirmizî'nin talebesi Ahund Dervîze'nin *Tezkiretü'l-ebîrâ ve l-esrâr*'ı başta olmak üzere kaynaklarda Bâyezîd-i Ensârî'ye ve Revşenîlik'e ağır eleştiriler yöneltilmiştir. Ancak Dervîze'nin eleştirileri dinî mahiyette olmaktan çok siyasî niteliktedir.

Revşenîyye hareketi Bâyezîd-i Ensârî'nin siyasî ve tasavvufî faaliyetleri çerçevesinde Orakzâyî, Afrîdîler, Haliller, Mohmendzâyî, Gagâyânî ve Yûsufzâyiler gibi Afgan kabileleri içinde nüfuzunu arttırmıştır. Bölgenin kontrolünü sağladığı için Ekber Şah'ın başlangıçta Revşenîler'i desteklediği, ancak tahtına göz dikmeleri, Kuzeybatı Afgan

topraklarında hâkimiyetlerini arttırmaları, Hindistan ile Kâbil arasındaki yolları kapatmaları ve Hayber Geçidi'nde herkesten haraç almaya başlamaları yüzünden tedbir almak zorunda kaldığı belirtilir. Revşenîler'in Hayber Geçidi'nden aldıkları haracı arttırmaları üzerine, önceleri Bâyezîd'in müridi olan Peşâver Valisi Mirza Muhammed Hakîm, bölgenin kumandanı Ma'sûm Han'a Bâyezîd-i Ensârî'nin ve Revşenîler'in tutuklanmasını emretti. Ma'sûm Han ile Revşenîler arasında uzun süren savaşlar sırasında Kalepanî'de bir köye sığınan Bâyezîd-i Ensârî'nin burada susuzluktan ölmesinin ardından yerine büyük oğlu Şeyh Ömer geçti. O da Afgan kabilelerinin en güçlüsü olan ve babasına katılıp daha sonra ondan ayrılan Yûsufzâyiler'le yaptığı savaşta kardeşi Hayreddin ile birlikte hayatını kaybetti, en küçük kardeşi Celâleddin esir alındı. Ekber Şah 989'da (1581) kendisine sığınan Celâleddin'in hayatını bağışladı. Celâleddin bir süre sonra Lahor'dan Tîrah'a kaçıp kendisini Afganistan hükümdarı ilân etti. Afgan kabilelerine kendisini takip etmeleri ve Bâbürlüler'e karşı savaşmaları çağrısında bulundu. Celâleddin'i izleyen Revşenîler, Hindistan-Kâbil arasındaki yolları kapatıp Hayber Geçidi'nde kontrolü ele alarak Bâbürlüler'in bölgedeki iktidarını zayıflatmaya çalıştılar. Revşenîler'in, Ekber Şah'ın sarayına sığınmak için Agra'ya gitmekte olan Mirza Şâhrûh'un ve Mirza Muhammed Hakîm'in oğullarının geçişini engellemeleri üzerine Ekber Şah, 994'te (1586) Raja Man Singh kumandasında askerî bir harekât başlattı. Tîrah'a yönelen Man Singh, Ekber Şah'ın gönderdiği yardımcı kuvvetlere rağmen Revşenîler karşısında ağır kayıplar verdi. Ekber Şah, bu olayın ardından yeni bir ordu hazırlanmasını emretti. Raja Todar Mal ve Prens Murad kumandasındaki büyük bir ordu Hayber Geçidi bölgesinde 25.000 Revşenî'yi katletti. Celâleddin Kâfiristan'a kaçmak zorunda kaldı. Bu dönemde Revşenîler'in başına Vahdet Ali geçti. Ekber Şah'ın kumandanları Zain Han ile Âsaf Han, Kanshal Kalesi'ni ele geçiren Vahdet Ali'nin üzerine yürüyüp 400 Revşenî'yi öldürdüler, 7000 kişiyi de esir aldılar. Esirlerin arasında Vahdet Ali, Celâleddin'in eşi ve çocukları da vardı. 1599'da Gazne'yi ele geçiren Celâleddin Kâbil'e dönerken Hazâreliler'in saldırısı sonucu öldürüldü, cesedi parçalanıp başı Ekber Şah'a götürüldü.

Celâleddin'in yerine geçen Şeyh Ömer'in oğlu Ahad Dâd (Ahad, Ahdâd) 1020'de (1611) Vali Han Davran'ın Ningnahar'da bulunmasını fırsat bilerek Kâbil'i işgal etti; ancak Kâbil'i savunmakla görevli kumandan

Muizzülmülk şehri geri aldı. Ahad Dâd daha sonra Kohat ve Tirah'a hücum edip birçok köyü ele geçirdi. Kaybettiği itibarı kazanmak üzere harekete geçen Han Davran yaklaşık 1500 Revşeni'yi katletti. Kandehar'a sığınmak zorunda kalan Ahad Dâd, Nawaghar Kalesi'ni muhasara eden Ahsenullah Zafer Han tarafından öldürüldü (1034/1624-25). Ahad Dâd'dan sonra on üç yaşlarındaki oğlu Abdülkâdir, Revşeniler'in lideri oldu. Tirah'ta Orakzâyi ve Afrîdî kabilelerinin desteğiyle büyük bir ordu hazırlayarak Bangeş'e giren Abdülkâdir, Hankû'da mevzilenen Celâl Han'a ağır kayıplar verdi. Ardından Hayber Geçidi'nden Kâbil'e ulaşmak isteyen Zafer Han'ı yendi, daha sonra Peşâver'e hücum etti. Bu gelişmeler üzerine Şah Cihan, Peşâver kumandanı Said Han'ı büyük bir orduyla Revşeniler üzerine gönderdi. Yapılan savaşta Revşeniler bozguna uğradı. Bu olayın ardından iki gruba ayrılan Revşeniler'in bir kısmı Abdülkâdir'e, bir kısmı Celâleddin'in oğlu Kerîm Dâd'a tâbi oldular. Abdülkâdir bir süre sonra Şah Cihan'a sığındı ve 1044'te (1634-35) Peşâver'de öldü. Yerine geçen Kerîm Dâd, Celâliler tarafından tutuklanıp Said Han'ın adamlarına teslim edildi. Kerîm Dâd'ın 1048'de (1638-39) idam edilmesi üzerine Revşeniler'in askerî ve siyasî faaliyetleri sona ermiş oldu. Revşeniler'in bir kısmı, daha önce Hindistan'a göç edip Bâbürlü hizmetine giren Ahad Dâd soyundan Râşid Han'a sığındı ve burada tarikatı daha özgürce sürdürme imkânı buldu.

1812'de Revşeniler'e dair bir makale yazan J. Leyden, Peşâver'de Revşeniler'in mevcut olduğunu ve geceleri gizlice Bayezid'in Peştuca şiirleri eşliğinde raks ve müzik meclisleri tertip ettiklerini kaydediyor. Afgan tarihçisi H. G. Raverty de Karlanrı Afganları'nın Bangeş'te Revşeniyye'yi günümüze kadar sürdürdüklerini ve Şiirler tarafından Râfizîlik'le suçlandıklarını söyler. Revşeniyye tarikatı, Seyyid Ahmed Şehîd'in (ö. 1831) modernist faaliyetleri sonucunda kaybolmaya yüz tuttu (Rizvi, VI [1966], s. 86). Bugün tarikatın esasları, Bayezid'in soyundan gelen mensuplarıyla Pakistan'ın Kohat ve Tirah bölgelerinde yaşayan Patanlar'ın bazılarına uygulanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

D. Ibbetson v.dğr., *A Glossary of the Tribes and Castes of the Punjab and North-West Frontier Province*, Lahore 1978, III, 335-338; Tariq Ahmed, *Religio-Political Ferment in the North West Frontier During the Mughal Period: The Raushaniya Movement*, New Delhi 1982; Mübed Keyhüsrev-i İsfendiyâr, *Debistân-ı Mezâhib*

(nşr. Rahîm Rızâzâde-i Melik), Tahran 1362 hş., I, 279-286; T. Charan Rastogi, *Muslim World Islam Breaks Fresh Ground*, New Delhi 1986, s. 132; S. Andreyev, *Sufi Illuminati: The Rawshani Movement in Muslim Mysticism, Society and Politics*, London 2005; J. Leyden, "On The Rosheniah Sect, and its Founder Bayezid Ansari", *Asiatic Researches*, XI, London 1810, s. 363-428; Dharma Bhanu, "The Raushania Movement and the Mughals", *JC*, XXVI/2 (1952), s. 57-67; S. A. Rizvi, "Rawshaniyya Movement I-II", *Abr Nahrain*, VI, Leiden 1965-66, s. 63-91; VII (1967-68), s. 62-98; D. S. Margoliouth, "Revşeniye", *IA*, IX, 719-720; a.mlf. - [C. E. Bosworth], "Rawshaniyya", *EI²* (ing.), VIII, 468-469; H. Kâmil Yılmaz, "Bâyezid-i Ensârî", *DİA*, V, 241-242.



SEMİH CEYHAN

REVUE des ETUDES ISLAMIQUES

(bk. REVUE du MONDE MUSULMAN).

REVUE du MONDE MUSULMAN

Fransız şarkiyat dergisi.

Kasım 1906'da Paris'te yayımlanmaya başlayan *Revue du monde musulman* (RMM) 1926 yılına kadar düzenli biçimde altmış altı cilt çıkmış, 1927'de *Revue des études islamiques* (REI) adını alarak yayımını kesintilerle sürdürmüştür. Eski bir subay olan ve Afrika'da birçok görevde bulunduğundan sonra 1904'te Tanca şehrinde Mission Scientifique au Maroc adlı bir araştırma merkezi kuran Alfred le Chatelier'in sahibi ve yazı işleri müdürü olduğu derginin amacı İslâm dünyası hakkında yapılan tarihî, sosyolojik ve kültürel çalışmaları, seyahat notlarını, önemli belgeleri Fransızca'ya çevirip yayımlamaktır. Aynı zamanda Paris'teki Collège de France'a bağlı Müslüman Sosyolojisi Bölümü'nün kurucusu ve yöneticisi olan Alfred le Chatelier, Afrika tarikatlarından Rusya ve Filipin müslümanlarına kadar geniş bir alanda makaleler yayımladı.

1911 yılında çıkan 17. sayıdan itibaren L. Bouvat, Antoine Cabaton, H. Cordier, O. Houdas, Clément Huart, Louis Massignon, J. Vinson ve A. Visière'den oluşan bir idare heyeti görevlendirildi. İslâm dünyasıyla ilgili farklı alanlarda uzmanlaşan isimler kaleme aldıkları çalışmalarla dergiye önemli katkılarda bulundular. 1918-1919 yılları için müşterek çıkan 36. sayıdan itibaren Louis Massignon derginin müdürü oldu ve idare heyetinin adı teknik konsey olarak değiştirildi. Derginin yayımı I. Dünya Savaşı esnasında yavaşladıysa da 1920-

den itibaren yeniden hızlanarak bir yıl içinde beş sayı çıkabilecek duruma geldi. İdare heyetinin önde gelen isimlerinden L. Bouvat, İslâm dünyasındaki basını taramakta ve ulaşabildiği yayınları tanıtırken muhtevaları konusunda hazırladığı raporu her cildin sonunda eklemekteydi. Dergiye ulaşan kitap ve mecmuaların genişçe tanıtıldığı "Livres et documents", İslâm dünyasıyla ilgili son gelişmeler hakkında önemli bilgi notları ile belgelerin yayımlandığı "Notes et documents" ve güncel konularla ilgili haberleri özet halinde verilen "Faits divers" başlıklı yazılar da genel- de onun imzasıyla çıkmaktaydı.

Revue du monde musulman'da İslâm dünyasındaki eğitim faaliyetlerine geniş yer verilmiş, özellikle Mısır ve Hindistan'daki geleneksel İslâm eğitim kurumları hakkında makaleler yayımlanmıştır. Germain Martin'in "L'université égyptienne" (XIII/5, s. 1-29), Louis Massignon'un "L'histoire des doctrines philosophiques arabes à l'université du Caire" (XXI, 149-157), D. Menant'in "A propos de l'université musulmane d'Aligarh" (XXI, 268-289), Paul Marty'nin "La médessa de Saint-Louis" (XXVIII, 1-107), R. Majerczak'ın "Notes sur l'enseignement dans la Russie musulmane avant la révolution" (XXXIV, 179-246) adlı makaleleri bunlar arasında zikredilebilir. Osmanlı Devleti'ne dair makale ve diğer yazılar arasında Clément Huart'ın ("L'annuaire officiel ottoman", IV/2, s. 369-398; "L'ancien régime dans l'Empire ottoman", VII/3, s. 281-286) ve Jean Deny'nin ("L'adoption du calendrier grégorien en Turquie", XLIII, 46-53; "Zia Goek Alp", LXI, 1-42) çalışmalarının öne çıktığı görülmektedir. Hint ve Malay müslümanlarıyla ilgili makalelerin önemli bir kısmı ise Antoine Cabaton'a aittir.

Yazarlarının büyük bir kısmını Fransız şarkiyatçıların ve kısmen sömürgelerde görev yapanların oluşturduğu *Revue du monde musulman*'da zaman zaman müslüman yazarların da makaleleri yayımlanmıştır. Bunlar arasında Osmanlı vatandaşları da vardır. "İslam en Bosnie et Herzégovine" başlıklı ilk makalesinde (II/7, s. 299-309) "İmzâ Mahfoûz" takma adını kullanan, daha sonra Mohammed Djinguiz ismiyle yazmaya devam eden müellif son dönem Hariciye nâzırlarından Ahmed Tevfik Paşa'nın oğlu İsmâil Hakkı Bey'dir ve "Les tittres en Turquie" (III/10, s. 244-258), "İslam en Australie et en Pologne" (IV/2, s. 75-85), "İslam en Bulgarie et dans la Roumanie" (V/7, s. 482-499) başlıklı makaleler ona aittir. Dergide